

شَدَّالْأَزَارْفِي حَطَّالْأَوْزَارِ عَنْ زَوَّارِ الْمَزَارِ

722 - 719

بازرگانی در این سرزمین شده بود و شهر بردعه نقطه تلاقی تمام راه‌های تجاری ازان بود (اصطخری، ص ۱۹۲-۱۹۴؛ ابن‌حوقل، ص ۳۳۷-۳۳۸، ۳۴۹-۳۵۱).

منابع: ابن‌اثیر؛ ابن‌حوقل؛ ابن‌خلکان؛ ابن‌قلنسی؛ تاریخ ابی‌علی حمزة ابن‌القلانسی، المعروف بذييل تاريخ دمشق، چاپ آمدروز، لیدن [۱۹۰۸]، چاپ افست قاهره [بی‌تا]؛ اصطخری، حدودالعالم؛ محمدبن علی راوندی، راحة الصدور و آية السرور در تاریخ آل سلجوق، به سعی و تصحیح محمد اقبال، بانضمام حواشی و فهارس با تصحیحات لازم مجتبی مینوی، تهران ۱۳۶۴ ش؛ عبدالله عقیلی، دارالضربهای ایران در دوره اسلامی، تهران ۱۳۷۷ ش؛ کیکاوس بن اسکندر عنصرالمعالی، قابوس‌نامه، چاپ غلامحسین یوسفی، تهران ۱۳۵۲ ش؛ زکریابن محمد قزوینی، آثارالبلاد و اخبارالعباد، بیروت: دارصادر، [بی‌تا]؛ ابومصنور قطران تبریزی، دیوان، چاپ محمد نخجوانی، تبریز ۱۳۳۳ ش؛ احمد کسروی، شهریاران گمنام، تهران ۱۳۵۳ ش؛ معین‌الدین محرابی، مهستی گنجه‌ای: بزرگترین شاعره رباعی سرا، کلن ۱۳۷۳ ش؛ مکتوبه؛ احمدبن لطف‌الله منجم‌باشی، جامع‌الدول، نسخه خطی کتابخانه عمومی بلیزید استانبول، ش ۵۰۱۹، نسخه عکسی کتابخانه بنیاد دایرةالمعارف اسلامی؛ یعقوبی، تاریخ؛

Clifford Edmund Bosworth, *The new Islamic dynasties: a chronological and genealogical manual*, Edinburgh 2004; *EP²*, s.v. "Sh addādids" (by C. E. Bosworth); Guy Le Strange, *The lands of the Eastern Caliphate*, London 1966; Wilferd Madelung, "The minor dynasties of northern Iran", in *The Cambridge history of Iran*, vol.4, ed. R. N. Frye, Cambridge: Cambridge University Press, 1975; Vladimir Fedorovich Minorsky, *Studies in Caucasian history*, London 1953; Hrant Pasdermadjian, *Histoire de l'Arménie: depuis les origines jusqu'au traité de Lausanne*, Paris 1949.

/ مهین فهیمی /

شَدَّالْأَزَارْفِي حَطَّالْأَوْزَارِ عَنْ زَوَّارِ الْمَزَارِ، کتابی

درباره مزارات شیراز و شرح حال مشاهیر این شهر به عربی، تألیف معین‌الدین ابوالقاسم جنید شیرازی در سده هشتم مؤخرترین تاریخ ذکر شده در کتاب سال ۷۹۱ است (به جنید شیرازی، ص ۳۴۱)، که ظاهراً سال اتمام تألیف کتاب نیز بوده است. این تاریخ یک سال پیش از درگذشت حافظ است و اینکه شرح حال وی در شَدَّالْأَزَارِ نیامده احتمالاً دلیلی بر خاتمه تألیف آن در ۷۹۱ است (همان، مقدمه اقبال آشتیانی، ص ج). تاریخ تولد جنید دانسته نیست. او از بزرگان و دانشمندان

شهر را در ۵۵۹ گرفت (راوندی، ص ۲۸۷-۲۸۸). ایلدگز سپس آنی را به شاهنشاه، پسر محمود، واگذار کرد و خود به آذربایجان بازگشت (ابن‌قلنسی، ص ۳۶۴). شاهنشاه تا ۵۷۰ بر آنی حکومت کرد. در این سال، گرجیان بار دیگر آنی را گرفتند و وی را از این شهر بیرون راندند. هرچند از این پس، در منابع تاریخی سخنی درباره شاهنشاه نیست، اما کتیبه مورخ ۵۹۵ از حکومت وی در این سال خبر می‌دهد. پس از این تاریخ، آنی را برادران مخرگردزلی گرفتند و حکومت شَدَّادیان بر سرزمین ازان و آنی پس از حدود ۲۵۰ سال پایان یافت (به مینورسکی، ص ۹۹-۱۰۱، ۱۰۳).

شَدَّادیان با برخی خاندانهای حکومتگر مسلمان چون ایوبیان و مروانیان نسبت خویشاوندی داشتند. همچنین، با همسایگان مسلمان خویش به سبب وجود دشمن مشترکشان، ارمنیان، مناسبات خوبی داشتند (به ابن‌قلنسی، ص ۳۶۴-۳۶۵؛ نیز به ابن‌خلکان، ج ۷، ص ۱۳۹).

اوضاع اقتصادی و اجتماعی ازان. در این باره در دوره حکومت شَدَّادیان آگاهی اندک است. اطلاعات جسته و گریخته درباره شهرهای این سرزمین، بیشتر از آثار جغرافیایی به دست می‌آید. وجود دارالضرب در شهرهای گنجه، دوین، بردعه و آنی و همچنین، سکه‌های طلا و نقره به‌جامانده از دوره فضل‌بن محمدبن شَدَّاد و پسرش، ابوالسوار شاور یکم، نشانه‌ای است از فعالیت اقتصادی مردم این سرزمین (عقیلی، ص ۵۷، ۱۱۳، ۱۸۲، ۳۱۵؛ نیز به ابن‌حوقل، ص ۳۴۹). از سوی دیگر، ازان را دو رود پرآب کُر و ارس مشروب می‌کرد و موجب رونق کشاورزی و گلهداری در این ناحیه بود و به تبع آن، بازرگانی و تجارت نیز رواج داشت. مهم‌ترین شهرهای ازان، دوین، گنجه، بردعه و شمکور بودند. پارچه و قالی‌بافی در دبیل رواج داشت و مشهور بود. پوستین، گلابتون‌دوزی و بند شلوار از صادرات این شهر بود (به ابن‌حوقل، ص ۳۴۲-۳۴۳). گنجه، پایتخت شَدَّادیان، در این دوره به اوج رونق خود رسید. ظاهراً، در این شهر آلات جنگی نیز می‌ساختند (به حدودالعالم، ص ۱۶۱؛ قزوینی، ص ۵۲۲؛ لسترنج^۲، ص ۱۷۸). به سبب مرکزیت این شهر، شاعران و فضلا در آن از محیطی امن بهره‌مند بودند و امیران شَدَّادی از آنان حمایت می‌کردند. قطران تبریزی نیز به مدت طولانی در گنجه می‌زیست (محرابی، ص ۱۶-۱۸؛ نیز به قطران تبریزی، ص ۲۷۴، ۳۹۲، ۵۴۳).

هرچند، امیران شَدَّادی بیشتر اوقاتشان را در جنگ و ستیز با همسایگان یا اقوام مهاجم به سر می‌بردند، اما موقعیت ازان و عبور کاروانهای تجاری به سوی روم شرقی، موجب رشد

1. Mkhargrdzeli

2. Le Strange